

dr hab. Rafał Ciesielski, prof. UJ
Uniwersytet Jagielloński
Instytut Muzykologii

Recenzja rozprawy doktorskiej mgr Wojciecha Bernatowicza

pt. *Nowe paradygmaty teatru muzycznego: amerykański musical społeczno-polityczny w latach 1960-1979* napisanej pod kierunkiem dr hab. Iwony Lindstedt, prof. uczelni

Musical pozostaje trwale obecny we współczesnej kulturze. Jako gatunek o znacznej pojemności i różnorodności tematycznej i stylistycznej zyskuje uznanie u szerokiej publiczności, oddziałując a często wchodząc w obszar kultury masowej. We współczesnych ujęciach scenicznych musical traci niekiedy związek ze swymi kulturowymi korzeniami. Ich przywoływanie w pracach badawczych pozostaje więc zawsze niezmiernie cenne, pokazując nie tylko perspektywę historyczną musicalu, ale przede wszystkim przywołując jego naturę i znaczny potencjał gatunkowy. Taki charakter ma przedstawiona rozprawa doktorska.

Praca składa się ze wstępu (*Zagadnienia wstępne*), pięciu rozdziałów, *Podsumowania*, *Bibliografii* (źródeł i literatury przedmiotu), *Wykazu amerykańskich musicali społeczno-politycznych z lat 1960-1979*, *Spisu przykładów* oraz *Spisu ilustracji*.

W *Zagadnieniach wstępnych* (s. 8-27) określone zostały zasadnicze elementy pracy: przedmiot, cel i zakres oraz przyjęte hipotezy. Z kolei podjęte zostało objaśnienie terminów użytych w tytule pracy (musical, paradygmat) i przegląd tyczącej musicalu tradycji badawczej, z którego – wobec szczupłości pozycji muzykologicznych - wynika aktualność i potrzeba podejmowania w tym zakresie badań.

Szerzej kreśli autor założenia metodologiczne pracy. Odwołuje się do założeń „nowej muzykologii” (w redakcji Raymonda Knappa), akcentując i uznając za zasadnicze dla swej strategii metodologicznej kojarzenie perspektywy muzyczno-analitycznej z perspektywą społeczno-historyczno-kulturową. W odniesieniu do tej pierwszej autor zasadnie przyjmuje podejście uwzględniające zróżnicowanie metod analitycznych idące za charakterem i zróżnicowaniem materiału (w zakresie harmoniki), weryfikuje formułę *Leitmotiv* i jako narzędzie analizy proponuje kategorię *Erinnerungsmotiv* (w zakresie melodyki), korzysta z heterogenicznego zestawu metod (w zakresie stylistyki, w tym zwłaszcza problematyki

stylizacji). Jedyne *implicite* wyrażone zostaje natomiast stanowisko autora w odniesieniu do badania obszaru zagadnień historyczno-społeczno-politycznych.

Rozdział I. (*Teatr muzyczny w Stanach Zjednoczonych. Zarys historii gatunków scenicznych od wieku XIX do roku 1959*) daje syntetyczny wgląd w korzenie amerykańskiej kultury muzycznej, dalej – już szczegółowiej - przedstawia złożone, uwikłane w szereg gatunków muzyczno-scenicznych, uwarunkowania i dzieje musicalu, jego kształtowanie się w wieku XIX, a zwłaszcza jego przemiany w wieku XX. Tok historyczny inkrustowany jest przywołaniem i charakterystykami znaczących dzieł amerykańskiego teatru muzycznego XX stulecia: *The Show Boat*, *Porgy and Bess*, *West Side Story* czy *Fiddler on the Roof*, w których zasygnalizowane zostały elementy antycypujące formułę musicalu lat 60. i 70.

Rozdział II. (*Od teatru niezależnego do musicalu rockowego. Musical w latach 1960-1969*) obejmuje opis tła społeczno-politycznego lat 60. jako zasadniczego obszaru generującego przemiany musicalu, jego ujęcia w ramach formuły scen niezależnych Off-Broadway i Off-Off- Broadway.

W Rozdziale III. (*Musical rockowy*) przedstawiony został musical rockowy, w tym kwestia jego definicji, relacja gatunku do muzyki rockowej oraz analiza reprezentatywnego dlań dzieła - *Hair*.

Rozdział IV. (*Musical koncepcyjny*) przedstawia kolejną formę musicalu społeczno-politycznego – musical koncepcyjny (*concept musical*). Autor wskazuje na zasadnicze konteksty i źródła przemian musicalu: nową sytuację społeczno-polityczną w USA lat 70. i doświadczenia teatru muzycznego (zarówno offowego, jak i off-offowego) wyniesione z dekady lat 60. Przemiany te ilustruje analiza dwóch dzieł: *Godspell* oraz *Pippin*. Z kolei autor podejmuje szerszą kwestię pojmowania musicalu koncepcyjnego, dając analizy jego egzemplifikacji (*Cabaret*, *A Chorus Line*).

Rozdział V. (*Styl i twórczość Stephena Sondheim'a w kontekście przemian na Broadwayu w latach 1965-1979*) stanowi wgląd w sytuację musicalu w oparciu o twórczość S.Sondheim'a. Autor ukazuje sylwetkę kompozytora, daje charakterystykę jego stylu, przedstawia analizy trzech dzieł: *Company*, *Pacific Overtures*, *Sweeney Todd*.

Układ pracy jest przejrzysty, oparty na porządku historyczno-problemowym (gatunkowo-stylistycznym), w którym lokowane są analizy reprezentatywnych dzieł. Konstrukcja poszczególnych rozdziałów uwzględniająca ukazywanie szerokich kontekstów społeczno-politycznych i ich odnoszenie do twórczości pozwala realizować zakładane priorytety badawcze i weryfikować hipotezy. Konsekwencja tej konstrukcji zostaje nieco zaburzona w rozdziale V, gdy na pierwszym planie sytuowana jest sylwetka Stephena

Sondheima (z *Zarysem życia i twórczości*). Ujęcie Rozdziału V. w sposób przyjęty w pracy, w trybie: przemiany na Broadwayu w latach 70. – S.Sondheim (jak w R.I, 6., 7., 8., lub w R. IV, 3.) nadałoby układowi pracy bardziej konsekwentny i spójny kształt. Korekty i wzajemnego dopasowania wymagałyby także tytuły podrozdziałów w Rozdziale II: 1. *Przemiany kultury amerykańskiej w latach sześćdziesiątych XX wieku* i 2. *Kultura amerykańska wobec przemian politycznych lat sześćdziesiątych*).

Motywacją podjęcia tematu a zarazem kryterium wyboru przedmiotu badań było dla autora „istnienie wyjątkowego dla nurtu amerykańskiego musicalu okresu przemian” (s. 8), zatem lata 60. i 70., gdy twórczość musicalowa podążała za przemianami społeczno-politycznymi, a zarazem nabierała wyraźnie zaangażowanego charakteru.

Cel pracy określa autor jako „stworzenie możliwie kompletnego opisu transformacji paradygmatu amerykańskiego musicalu w latach 1960-1979” (s. 8). Stąd wynika szeroki zakres pracy obejmujący kontekst społeczno-polityczny, sferę muzyczno-dramaturgiczną musicalu (z uwzględnieniem relacji do twórczości musicalowej z I połowy XX wieku i wcześniejszej), poszczególne współczynniki dzieła muzycznego w kontekście ich funkcji w dziele i relacji do jego treści i przesłania (s. 9). W związku z tym autor formułuje hipotezy: 1. twórczość musicalowa badanego okresu stanowiła odpowiedź na zapotrzebowanie odbiorców, pełniąc rolę komentarza do sytuacji politycznej i przemian kulturowych; 2. istnienie w tej twórczości ścisłej korelacji między muzyką a treścią; 3. muzyka w trybie symbolicznym (poprzez melodykę, rytmikę, stylizacje itd.) ukazuje społeczny wymiar postaci, sytuacji i relacji (s. 9-10).

Autor, mając świadomość pewnej uniwersalności przywołanych zagadnień, wskazuje na ich intensywne występowanie i wzmożone przemiany i – co warto mocniej zaakcentować: szczególny rys - właśnie w odniesieniu do podjętego zakresu i chronologicznego okresu badanego przedmiotu. Z tej perspektywy nie budzą wątpliwości przyjęte ramy czasowe pracy, której istotą pozostaje wyeksponowanie przemian i swoistości musicalu w szczególnym stopniu właściwych dekadom lat 60. i 70. Wydaje się, iż nie wymagają uzasadniania kwestie wynikające wprost z przyjętego zakresu geograficznego (kulturowego - musical amerykański), jak np. nieuwzględnienie musicalu brytyjskiego (Andrew Lloyd Webber). Zasadne jest także pominięcie *black musicalu* z uwagi na znaczną („społeczno-gatunkową”) odrębność jego problematyki, zwłaszcza w kontekście szerokiego, kulturowego ujęcia przedmiotu pracy. Uwzględnienie tych pozornych jedynie ograniczeń - chcąc przyjąć wobec nich analogiczną metodologię i zarazem poszerzając ramy pracy o konieczny wymiar porównawczy – niezmiernie poszerzyłoby zakres przedmiotu badań, kosztem wyrazistości ujęcia.

Profil pracy łączący zagadnienia analityczno-muzyczne z kwestiami natury kulturowej implikował uwzględnienie adekwatnej, wielokierunkowej orientacji metodologicznej. Zgodnie z przyjętymi założeniami autor wnikliwie śledzi i analizuje elementy języka muzycznego przedstawianych musicali, wskazuje na ich liczne i zróżnicowane właściwości formalno-stylistyczne w warstwie muzycznej, na relacje z uwarunkowaniami pozamuzycznymi: społecznymi, politycznymi, historycznymi, jak i treściowymi (słownymi, literackimi), ukazuje odniesienia kontekstowe, głęboko osadzając kolejne dzieła zarówno w ogólnych amerykańskich realiach kulturowych, jak i w tradycji amerykańskiego (i uniwersalnego) teatru muzycznego. Autor ze znajomością analizowanego repertuaru i problematyki teatru muzycznego sprawnie, kompetentnie i swobodnie porusza się po heterogenicznej przestrzeni zagadnień właściwych dla badanego przedmiotu. Pozwala mu to zrealizować zakładane w pracy cele i potwierdzać wysunięte hipotezy, zarazem świadczy o dobrym opanowaniu warsztatu pracy naukowej. Język pracy jest poprawny, barwny stylistycznie i potoczny. Narracja jest niezmiernie bogata w liczne i ciekawe odniesienia i relacje, ma charakter erudycyjny, co świadczy o predylekcji autora do pracy badawczej.

Autor przywołuje imponujący zestaw źródeł i literatury przedmiotu, w przeważającej części angielskojęzycznej. Obszerność tych materiałów warta jest podkreślenia, gdyż poza ich przydatnością merytoryczną świadczy ona o godnym uznania zaangażowaniu autora w podjęte badania. Kompetentnie i obszernie korzysta on z tych publikacji.

Po lekturze pracy – w trybie ogólnych refleksji – rysują się następujące kwestie. Pewien niedosyt – jedynie z perspektywy czytelnika - w kontekście przedstawienia analiz dotyczących harmoniki, faktury czy brzmieniowości pozostawia epizodycznie jedynie uwzględniona sfera instrumentacji. Jej względnie autonomiczne potraktowanie wykracza jednak poza zakres pracy i pozostaje odrębnym zagadnieniem wymagającym innego podejścia do źródeł i poszerzenia narzędzi badawczych.

Do rozważenia pozostaje – w kontekście zastosowania tego pojęcia w tytule pracy i w kwestii paradygmatyczności – podjęcie w trybie *explicite* próby charakterystyki (zdefiniowania?) kategorii amerykańskiego musicalu społeczno-politycznego. Czy pozostaje on jedynie określeniem potocznym, czy – wobec istnienia innych mniej lub bardziej wyrazistych rodzajów musicalu porządkujących jego formalno-stylistyczną złożoność wynikającą z czerpania z bogatej tradycji twórczości sceniczno-muzycznej – zasadne byłoby wskazanie jego jakości konstytutywnych i nadanie mu statusu kategorii (sub)gatunkowej lub historycznej - jako rodzaju wyróżniającego twórczość musicalową lat 60. i 70.

Z uwagi na szeroki zakres pracy cennym i ułatwiającym czytelnikowi korzystanie zeń byłoby sporządzenie indeksu nazwisk.

Praca wpisuje się w bardzo wąski w polskiej literaturze nurt badawczy dotyczący musicalu (Skotarczak, Bielacki, Gołębiowski, publikacje UAM), a jako praca muzykologiczna stanowi pierwsze tego typu ujęcie w polskiej muzykologii (powstałe dotąd w Polsce prace wychodzą z pozycji historycznych, kulturoznawczych bądź socjologicznych i (w ujęciach wieloautorskich) w sygnalnym jedynie wymiarze zawierają perspektywę muzykologiczną).

Naukowa i poznawcza wartość ujęcia przez autora problematyki amerykańskiego musicalu lat 60. i 70., przedstawienie szerokiego horyzontu odnośnych (niezmiernie ciekawych) zjawisk i relacji, przywołanie (głównie) amerykańskich badań nad musicalem w znacznym stopniu pozwala nie tylko poszerzyć i pogłębić znajomość historii i natury tego gatunku, ale stać się może inspiracją do podejmowania badań w tym zakresie. W tym kontekście zasadne jest rekomendowanie pracy do publikacji.

Motywacje wyboru tematu, zastosowane narzędzia badawcze, szerokie odniesienie do źródeł i literatury przedmiotu, umiejętne ujęcie heterogenicznej problematyki podjętego tematu świadczą o dobrym opanowaniu przez autora warsztatu pracy naukowej.

Uwzględniając powyższe, stwierdzam, że przedstawiona rozprawa w pełni odpowiada wymogom stawianym pracom doktorskim w oparciu o Ustawę z 14 marca 2003 r. o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz o stopniach i tytule w zakresie sztuki (Dz.U z 2017 r., poz. 1789) oraz Rozporządzenie z 19 stycznia 2018 r. w sprawie szczegółowego trybu i warunków przeprowadzania czynności w przewodzie doktorskim, w postępowaniu habilitacyjnym oraz w postępowaniu o nadanie tytułu profesora (Dz.U. z 2018 r., poz. 261) i wnoszę o dopuszczenie p. mgr Wojciecha Bernatowicza do dalszych etapów przewodu doktorskiego.

Wilkanowo, 24.08.2022 r.

/-/ Rafał Ciesielski

